

**ARKISTOSELVITYS KOSKIEN TAMPEREEN EPILÄNHARJUN
"RUUMIINPUNTARI"-NIMISTÄ KULKUVÄYLÄÄ**

Kirsi Luoto 2010
Pirkanmaan maakuntamuseo/
Kulttuuriympäristöyksikkö

Johdanto

Tampereen Epilänharjun kaakkoisosassa on muistitiedon mukaan kulkenut Ruumiinpuntari -niminen kulkuväylä, jota pitkin Pirkkalan pohjoisosien väki kulki Harjun kirkolle kirkonmenoihin, tuomaan vainajat haudattavaksi ja Harjun markkinoille. Epilän harjulla kulkee nykyään leveä polkumainen väylä (Välimäki 2008, 12), johon muistitieto Ruumiinpuntarista on yhdistetty. Tämän arkistoseelvityksen tarkoituksena on valottaa Ruumiinpuntari-nimiseen väylään liittyvää taustatietoa saatavilla olevien kirjallisten lähteiden ja vanhojen karttojen avulla. Arkistoseelvitys tehtiin mahdollisesti myöhemmin ajankohtaistuvan maastotarkastuksen taustatiedoksi.

Menetelmät

Arkistoseelvityksessä käytettiin lähteinä Tamperetta (Alhonen, Salo, Suvanto & Rasila 1988) ja entistä Pirkkalan aluetta (Saarenheimo 1974) koskevia historiateoksia sekä Epilän aluetta käsitteleviä paikallishistoriaa ja alueen kehitystä kuvaavia teoksia ja artikkeleita (Sinisalo 1942; Suursara 1942; Eläköön Epilä 1991; Välimäki 2008). Vuonna 1751 käsitteli Pehr Adrian Gadd Ylä-Satakunnan oloja ruotsinkielisessä teoksessaan, jonka suomennosta (Murros 1946) on niin ikään käytetty arkistoseelvityksen lähteenä. Myös Epilän rakennusinventointia (Joki 2002-2003) ja Epilässä sijaitsevasta nk. Sixtus Syrjäsen kylpylästä tehtyä opinnäytetyötä (Siltanen 2005) on olleet käytetty lähteinä.

Arkistoseelvityksen toisen puolen muodosti karttaselvitys, jonka lähteenä käytettiin historiallisia karttoja lähtien Harjun jakokuntaa käsittelevästä isojakokartasta (Hall 1767-68) aina 1900-luvun alun Epilää kuvaaviin karttoihin. Isojakokartta (osat 1 ja 2) asemoitiin peruskartalle käyttäen apuna PhotoShop- ja MapInfo -ohjelmia. Arkistoseelvityksessä tutustuttiin myös Kuninkaan kartaston (Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805) perusteella tehtyyn digitaalisen aineistoon vanhan Pirkkalan ja nykyisen Tampereen alueen tiestöstä. Tätä nuorempia karttoja tarkasteltiin silmämääräisesti, jotta pystyttiin arvioimaan Epilän alueella nykyään olevien ja kartalle merkittyjen polkumaisten kulkuväylien ikää.

Historiallista taustatietoa

Nykyinen Epilän alue oli muinoin Tohlopin eli Tohloppilan kylää ja kuului Harjun jakokuntaan. Harjun jakokunta puolestaan kuului Suur-Pirkkalan pitäjään. Vuoden 1540 maakirjassa Harjun jakokunnan muodostivat Raholan, Kaarilan, Hyhkyn, Villilän, Tohlopin, Pispalan ja Pitkäniemen kylät (Välimäki 2008, 12-13). Pirkkalan pitäjä mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran 1374, vaikka se mahdollisesti on ollut olemassa jo 1200-luvun jälkipuoliskolla. Suur-Pirkkalan kirkkopitäjä käsitti Vesilahden, Kangasalan ja Lempäälän pitäjät. Myöhäiskeskiajalla Pirkkalan kirkkopitäjään kuuluivat paitsi nykyinen Pirkkala, Nokia ja Ylöjärvi, myös Messukylä, Aitolahti ja Teisko. Messukylä oli ilmeisesti jo 1400-luvulla tullut kappeliseurakunnaksi. Ennen Ruoveden seurakunnan 1560-luvulla tapahtunutta perustamista myös Pirkkalanpohjan erämaan uudisasukkaat kävivät Pirkkalan kirkossa (Saarenheimo 1974, 182). Vielä 1700-luvulla on Pispalan harjua nimitetty Ruumiinpuntariksi, koska Keuruun ja Ruoveden asukkaat kuljettivat sen yli vainajansa Pyhäjärven rantaan ja edelleen veneellä Pirkkalan kirkolle haudattavaksi (Gadd 1751, 21). Tämä on ensimmäinen maininta Ruumiinpuntari-nimisestä kulkuväylästä kirjallisissa lähteissä.

Vuonna 1639 päätettiin Harjun ja Ylöjärven jakokunnat erottaa Pirkkalan emäseurakunnasta ja perustaa Harjun kappeliseurakunta. Harjun kappelikirkon paikka tuli sijaitsemaan nykyisen Tampereen Epilän kaupunginosan alueelle, Tohloppi-järven eteläpuolelle (Välimäki 2008, 13 ja 14).

Kirjalliset lähteet koskien Ruumiinpuntari-nimistä kulkuväylää

Varhaisin maininta Ruumiinpuntari-nimisestä väylästä oli siis 1700-luvun puolivälistä (Gadd 1751, 21), mutta itse väylä lienee ollut käytössä jo kauan ennen tätä. Huomionarvoista on, että osan lähteistä mukaan Ruumiinpuntari-nimityksellä on tarkoitettu alun perin nimenomaan väylää Hiedan satamasta Pispalanharjun yli Hyhkyn rantaan (Gadd 1751; Suursara 1942). Ruumiinpuntari-nimitys viittaa siihen, että harjun yli kuljettiin paitsi kirkonmenoihin, myös kuljetettiin vainajat haudattavaksi Pirkkalan kirkon kirkkomaahan. Ruumiit ja luultavasti myös veneet kannettiin harjun kapeimman kohdan yli järveltä toiselle, ja vainajien kantajat ikään kuin toimivat ”ruumiin puntareina”.

Muistitieto liittyy Ruumiinpuntari-nimityksen kuitenkin myös väylään Hiedan satamasta Harjun kappelille, jonne vainajat Harjun seurakunnan perustamisen jälkeisenä aikana tuotiin siunattaviksi (Eläköön Epilä 1991, 35, 87; Joki 2003, 282; Välimäki 2008; 12). Harjun seurakunta perustettiin vuonna 1639 Harjun markkinapaikan viereen. Harjun kappeliseurakunnan lakkauttamisesta päätettiin 1839 ja rapistunut kirkkorakennus purettiin 1858. Markkinapaikkana Harju mainitaan kuitenkin jo vuonna 1602. Markkinoita Hiedassa järjestettiin aina vuoteen 1638, jolloin Per Brahe määräsi markkinat pidettäväksi Tammerkosken kylässä. Markkinat siirrettiin jälleen Harjuun vuonna 1708, josta ne siirrettiin Pispalaan vuonna 1750, kun tulipalo oli edellisvuonna polttanut markkinakojut ja likipitäen Harjun kirkonkin. Väylä Hiedan satamasta Harjun kappelikirkolle ja toisaalta myös Hiedan markkinapaikalle lienee ollut käytössä vähintään Harjun kappelikirkon 200-vuotisen historian ajan, todennäköisesti tätäkin pidempään. Muutamien mainintojen mukaan osa tätä väylää olisi yhä säilyneenä ja sijaitsisi Sixtus Syrjäsen 1930-luvulla rakentaman kylpylän ja puutarhan läheisyydessä, kylpylän pohjoispuolella (Välimäki 2008, 12; Eläköön Epilä 1991, 35; Joki 2003, 282).

Kartta-analyysi

Asemoidun isojakokartan (Daniel Hall 1767-68) mukaan Epilän alueella on 1700-luvun jälkipuoliskolla kulkenut kaksi merkittävää tietä: Pohjanmaalle vievä, Tohloppi-järven koillispuolitse kulkeva tie sekä Tammerkoskelta Nokian kautta Kokemäelle ja Turkuun vievä tie (ks. kartta 1). Saarenheimon (1974, 449-450, 453) mukaan yksi seudun tärkeimmistä maakulkuväylistä oli juuri Tammerkoskelta Kokemäelle ja Turkuun vievä ja Epilän kautta kulkeva tie. Tie lienee ikivanha kulkureitti, joka alun perin on ollut vain jatkuvan käytön synnyttämä kulku-ura. Se oli vielä 1700-luvullakin ainut Vanhan-Pirkkalan alueella kulkenut yleinen maantie. Pohjanmaalle vievä tie lienee tätä nuorempi; se lienee peräisin vasta 1500- tai 1600-luvulta (Suurasara 1942, 60).

Isojakokartan perusteella tehdyn asemoinninperusteella kylätie Lielahden haarautuu suuremmista maanteistä kohdalla, jossa Tammerkoskelta Kokemäelle vievä ja Pohjanmaatie haarautuvat (ks. kartta 1 ja kuva 1). Lielahdentie ylittää Epilänharjun paikalla nykyään sijaitsevan voimalaitoksen lounaispuolelta sekä voimalaitoksen kohdalta. Sixtus Syrjäsen 1930-luvulla

teettämä kylpylä puutarhoineen näyttäisi asemoinnin mukaan jäävän Lielahteen vievän tien kohdalle ja eteläpuolelle. Lielahteen vievä tie on nähtävissä myös Daniel Hallin vuonna 1770 laatimassa Pirkkalan maantieteellisessä kartassa (ks. kuva 2). Tie on nähtävissä vielä vuodelta 1847 peräisin olevassa pitäjänkartassa (ks. kuva 3). Sen sijaan senaatin karttaan (1909) tietä ei ole enää merkitty (ks. kuva 4)

kuva 1. Ote isojakokartasta (Daniell Hall 1767-68). Nimiön alapuolella Epilänharjun yli lounais – koillissuunnassa kulkeva tie.

Kuva 2. Daniel Hallin maantieteellinen kartta vuodelta 1770. Lielähteen vievä tie lähtee Tammerkoski-Kokemäki -tien ja Pohjanmaalle johtavan tien haarasta Tohloppi-järven kaakkoispuolelta ja jatkuu kohti koillista.

Kuva 3. Pitäjänkartta vuodelta 1847.

Kuva 4. Senaatinkartta vuodelta 1909.

Yhteenveto

Kirjallisten lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että Ruumiinpuntari-nimitys on alun perin tarkoittanut Pispalan harjun ylittävää väylää harjun kapeimmalla kohdalla. Tältä kohdalta olisi harju ylitetty matkalla pohjoisesta Näsijärven ja Pyhäjärven kautta Pirkkalan kirkolle. Ruumiinpuntari-nimitys viittaa kantajiin, jotka kantoivat vainajat harjun yli Hiedan satamasta Hyhkyn rantaan, josta ne edelleen kuljetettiin siunattavaksi Pirkkalan kirkolle. Nimitys on ilmeisesti siirtynyt myöhemmin tarkoittamaan myös reittiä Hiedan satamasta Epilänharjun yli Harjun kappelikirkolle, jonne vainajat luonnollisesti Harjun seurakunnan perustamisen jälkeen vietiin siunattaviksi.

Vuoden 1767-68 isojakokartan asemoinnin mukaan väylä Epilänharjun yli Tammerkoski – Kokemäki –tien ja Pohjanmaantien risteyksestä kohti koillista Lielahdeä kulkee harjun yli alueella, jossa muistitiedon mukaan on mahdollisesti säilyneenä Ruumiinpuntari-nimistä kulkuväylää. Tien sijainnin määrittäminen ja sen toteaminen, onko kyseessä arkistotiedoissa esiintyvä tie, vaatii kuitenkin maastotarkastusta.

Tampereella 26.2.2010

Kirsi Luoto

Lähteet

Painetut lähteet:

Alhonen Pentti, Salo Unto, Suvanto Seppo & Rasila Viljo 1988. *Tampereen historia* I. Tampereen kaupunki. Tampere.

Gadd, Pehr Adrian 1751. *Satakunnan kihlakuntain pohjoisosan taloudellisen kuvaamisen yritys, joka käsittää huomautuksia maantieteen, muinaismuistojen, fysiikan, luonnonhistorian ja talouden ym. aloilta tarpeellisine piirroksin.* (Suom. Murros, Kaapo). Tampere 1946.

Eläköön Epilä 1991. Eläköön Epilä. Muistoja, kuvia, vitsejä, historiaa. *Epilä-seuran julkaisuja* 2.

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805, toim. Timo Alanen ja Saulo Kepsu, *SKS:n toimituksia* 505, Tampere 1989.

Saarenheimo, Juhani 1974. *Vanhan Pirkkalan historia*. Vanhan Pirkkalan historiatoimikunta. Tampere.

Sinisalo, Uuno 1942. Tampereen Harjun alueen paikannimistöä. *Tammerkoski* 1942:2, ss. 34 – 39.

Suursara, Kaarlo 1942. Tampereen läntisten liitosalueitten asutushistoriaa. *Tammerkoski* 1942:3, ss. 57 – 61.

Välimäki, Heikki 2008. Winterin mutkan tarinoita. Historiaa, muistoja ja kuvia Epilästä. Epilän kaupunginosakirja. *Tampereen kaupunginosat –julkaisusarja XXVIII, Epilä-seuran julkaisuja* 3.

Painamattomat lähteet:

Joki, Janne 2003. *Epilän rakennusinventointi* 2002 – 2003. Pirkanmaan maakuntamuseo. Alkuperäinen raportti Pirkanmaan maakuntamuseon Kulttuuriympäristöyksikön arkistossa.

Siltanen, Pauliina 2005. *Sixtus Syrjäsen puutarhan, ”Epilän kylpylän” historiaselvitys ja maastoinventointi*. Opinnäytetyö. Hämeen ammattikorkeakoulu, Maisemasuunnittelun koulutusohjelma. Kopio Pirkanmaan maakuntamuseon Kulttuuriympäristöyksikön arkistossa.

Kartat:

Kansallisarkisto:

- Isojakokartta Pispalan, Hyhkyn, Vaakkolan ja Tohlopin kylistä. Daniel Hall (1767 – 68). Sig. H 5 6/1-14.

- Pirkkalan pitäjänkartta vuodelta 1847. sig. Ia.* Pitäjänkartasto 2123 09 Ia.* -/--Pirkkala.

- Pirkkalan senaatinkartta. sig. Ib.* Senaatinkartasto, XIX-XX 22-23 [Pirkkala].

Krigsarkivet, Ruotsi:

- Pirkkalan geometrinen kartta. Daniel Hall (1770). Sig. Finska handritade kartor Pf 73 nr. 1.

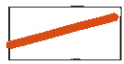
Kartta 1.

Isojakokartta vuodelta 1767-68 asemoituna peruskartan päälle.

Asemointi Kirsi Luoto

(c) Maanmittauslaitos lupa PISA/020/2006

MK 1: 8500

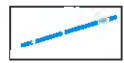
Tie

Harjun kappeli

Torpan paikka

Järven rantaviiva
vuonna 1767-68

Kylätontti

